

Gamle og nye vurderinger af Adam Smith's *Wealth of Nations* (1776)

Niels Banke

Lyngby

SUMMARY: Initially, the paper deals with the origin of the Wealth of Nations. This is followed up by a discussion of old and new views of Adam Smith's exposition of the division of labour, value and distribution, and international trade. Finally Marx's criticism of the Wealth of Nations is discussed.

1. Adam Smith (1723–90) påbegyndte udarbejdelsen af *Wealth of Nations* 1764 i Toulouse. Han havde da afbrudt sin virksomhed som professor i moral-filosofi i Glasgow og var rejselærer for en ung skotsk adelsmand. I december 1766 vendte han tilbage til England, og arbejdet med *Wealth of Nations* blev da hans hovedbeskæftigelse. Det skete dels i London og dels i hjemmet hos hans mor i fødebyen Kirkcaldy i Skotland. 1770 havde han et samlet manuskript, som dog fortsat blev ændret. Tre år efter rejste han til London med henblik på aflevering af manuskriptet til bogtrykkeren, men trykningen blev først påbegyndt i slutningen af 1775 efter en fornyet gennemgang af manuskriptet. Værket var færdigt fra bogtrykkeren den 9. marts 1776.

Efter denne tilblivelseshistorie kan der ikke herske nogen tvivl om, at bogen som helhed er overordentlig velovervejet og ikke indeholder tilfældigheder. Hvor en umiddelbar læsning giver indtryk af modsigelser, er der grund til at søge en nærmere forklaring. Ved bogens udgivelse fremkom der ikke omfattende anmeldelser og kritik. Smith modtog dog mange tilkendegivelser om, at det var et fortræffeligt værk. David Hume, Smith's ven gennem mange år, siger i et brev, at der var stillet så store forventninger til bogen før den udkom, at han var nervøs, da den forelå, men nu var helt befriet herfor. Bogen havde dybde, soliditet og skarpsindighed og var illustreret med mange interessante eksempler. Hume tvivler ikke om, at bogen med disse kvaliteter efterhånden vil tiltrække sig publikums opmærksomhed, men han tror ikke på, at det vil ske umiddelbart, fordi fremstillingen kræver opmærksomme læsere. Iøvrigt var der synspunkter i bogen, Hume gerne ville diskutere ved kaminilden. Han troede ikke på, at jordrenten udgjorde nogen del af produktionsprisen, og der var 100 andre ting, han også gerne ville drøfte. (Rae 1895, s. 285).

Gamle og nye vurderinger af Adam Smith's *Wealth of Nations* (1776)

Niels Banke

Lyngby

SUMMARY: Initially, the paper deals with the origin of the Wealth of Nations. This is followed up by a discussion of old and new views of Adam Smith's exposition of the division of labour, value and distribution, and international trade. Finally Marx's criticism of the Wealth of Nations is discussed.

1. Adam Smith (1723–90) påbegyndte udarbejdelsen af *Wealth of Nations* 1764 i Toulouse. Han havde da afbrudt sin virksomhed som professor i moral-filosofi i Glasgow og var rejselærer for en ung skotsk adelsmand. I december 1766 vendte han tilbage til England, og arbejdet med *Wealth of Nations* blev da hans hovedbeskæftigelse. Det skete dels i London og dels i hjemmet hos hans mor i fødebyen Kirkcaldy i Skotland. 1770 havde han et samlet manuskript, som dog fortsat blev ændret. Tre år efter rejste han til London med henblik på aflevering af manuskriptet til bogtrykkeren, men trykningen blev først påbegyndt i slutningen af 1775 efter en fornyet gennemgang af manuskriptet. Værket var færdigt fra bogtrykkeren den 9. marts 1776.

Efter denne tilblivelseshistorie kan der ikke herske nogen tvivl om, at bogen som helhed er overordentlig velovervejet og ikke indeholder tilfældigheder. Hvor en umiddelbar læsning giver indtryk af modsigelser, er der grund til at søge en nærmere forklaring. Ved bogens udgivelse fremkom der ikke omfattende anmeldelser og kritik. Smith modtog dog mange tilkendegivelser om, at det var et fortræffeligt værk. David Hume, Smith's ven gennem mange år, siger i et brev, at der var stillet så store forventninger til bogen før den udkom, at han var nervøs, da den forelå, men nu var helt befriet herfor. Bogen havde dybde, soliditet og skarpsindighed og var illustreret med mange interessante eksempler. Hume tvivler ikke om, at bogen med disse kvaliteter efterhånden vil tiltrække sig publikums opmærksomhed, men han tror ikke på, at det vil ske umiddelbart, fordi fremstillingen kræver opmærksomme læsere. Iøvrigt var der synspunkter i bogen, Hume gerne ville diskutere ved kaminilden. Han troede ikke på, at jordrenten udgjorde nogen del af produktionsprisen, og der var 100 andre ting, han også gerne ville drøfte. (Rae 1895, s. 285).

Wealth of Nations blev hurtigt mere læst end Hume havde tænkt sig. Endnu i 1776 blev den udsendt i Irland og allerede i 1778 kom den anden engelske udgave. Inden Smiths død kom der ialt 5 engelske udgaver. Der kom 7 udgaver i fransk oversættelse fra 1778 til 1791. Bogen blev udgivet i U.S.A. og kom 2 gange på tysk i Smiths levetid og den blev også oversat til dansk og italiensk. Siden er bogen udgivet mange gange både i det 19. og 20. århundrede og fik indtil den blev afløst af Stuart Mill: *Principles of Political Economy* (1848) megen udbredelse som lærebog i nationaløkonomi. Schumpeter siger, at *Wealth of Nations* er:

the most succesful not only of all books on economi'es but with the possible exceptions of Darwins *Origins of Species*, of all scientific books that have appeared to this day [Schumpeter 1967, s. 181].

2. Når *Wealth of Nations* allerede fik en betydelig udbredelse i slutningen af det 18. årh. hænger det bl. a. sammen med, at bogen gav en grundig belysning af alle de væsentligste samfundsøkonomiske problemer, som havde rejst sig i England med den industrielle revolutions begyndelse omkring 1770. Landbruget var da stadig det største erhverv, men et stigende antal enclosure-love gav anledning til en betydelig tilvandring til byerne. Inden for fabrikationen var uldsektoren dominerende og i kraftig udvikling. Den foregik foreløbig navnlig som hjemmeindustri. Fremstillingen af bomuldsvarer betød endnu i forhold hertil kun lidt, og det er forklaringen på, at Smith næsten ikke omtaler denne branche, der skulle blive den dominerende, da industrialiseringen i den følgende menneskealder for alvor brød igennem. For hørlærreds- og silkefabrikationen foregik fremstillingen allerede i 1770 i større virksomheder som egentligt fabriksarbejde. Det samme gjaldt inden for jern- og metalområdet. I de større virksomheder var den tekniske udvikling i gang. Teknikken spillede også en betydelig rolle for kulminerne, hvis markeder var under udvidelse i forbindelse med forbedringer af transportvejene. Både den indenlandske handel og udenrigsomsætningen var også i betydelig vækst i sidste halvdel af det 18. årh. Udviklingen her foregik til trods for de betydelige begrænsninger, som den merkantilistiske handelspolitik havde skabt. Handelsrestriktionerne overfor de nordamerikanske kolonier skabte i særlig grad på den tid, *Wealth of Nations* udkom, stærke politiske spændinger.

Ændringen af den merkantilistiske politik var et hovedærinde for Adam Smith. Det ville efter hans opfattelse ikke blot forøge væksten i den britiske nations velstand, men også være til gavn for udviklingen i andre lande og overalt forbedre den almindelige befolknings livsvilkår. Dette kosmopolitiske og sociale syn var på den tid enestående og ikke fremhævet af tidligere kritikere af den merkantilistiske politik.

Adam Smith fik ikke blot succes som teoretisk nationaløkonom. Han nåede også at opleve praktiske resultater af sin indsats. Den yngre Pitt, der selv betegner sig som elev af Adam Smith, gav allerede i 1780'erne den økonomiske politik en liberal drejning. Der blev gennemført toldnedsættelser og indgået en handels-traktat med Frankrig. Styret af de indiske kolonier blev reformeret.

Udviklingen af den franske revolution forskrækkede imidlertid store grupper af befolkningen i England og kom i en menneskealder efter Smiths død til at virke hæmmende på udbredelse af de liberale ideer samtidig med, at napoleonskrigene tvang England ind i en krigsøkonomi. Den afgørende ændring af den engelske økonomiske politik kom først omkring midten af det 19. årh. Ricard Cobdens omfattende oplysning og propagandavirksomhed gjorde de engelske erhvervsledere klar over deres store interesse i en liberal politik. Cobden fremhævede gang på gang Smith som sin umiddelbare læremester. Han delte også Adam Smiths interesse for den brede befolknings livsvilkår. Det sidste gjaldt næppe for mange af Cobdens tilhængere. For de fleste var liberalismen først og fremmest det bedste klima for udvikling af deres erhvervsvirksomheder, og de havde ofte glemmt den oprindelige lære om, at det almindelige menneske ikke blot repræsenterede arbejdskraften i den økonomiske virksomhed, men at det også var en bedre dækning af dets behov, der var målsætningen.

3. Da den liberale politik slog igennem i England i midten af det 19. årh. var det ikke blot Adam Smith, man kunne henvise til for at godtgøre, at det var den samfundsøkonomisk rigtige reform. En række nationaløkonomiske skribenter – i England navnlig Ricardo, McCulloch, Senior og Stuart Mill og i Frankrig navnlig I. B. Say – havde alle lige som deres læremester Adam Smith fremlagt en økonomisk teori, der kunne give argumenter for en liberal politik, men der var den forskel på Smith og hans nærmeste efterfølgere, at Smith – som Stuart Mill har sagt – havde opbygget et system for »economy for practical purposes«, medens Ricardo og Say søgte at klarlægge den objektive sammenhæng i den økonomiske virkelighed uden at spørge om dens praktiske anvendelse (Axel Nielsen 1912, s. 10–12). I vore dage, hvor de fleste stiller sig skeptisk overfor, at samfundsforskere – selv med den bedste vilje – kan frigøre sig for den sociale sammenhæng, de virker i, er det ikke så meget *Wealth of Nations* bestemte politiske ærinde, der gør, at man anser bogen for mindre videnskabelig, men de modsætninger og uklarheder, som de efterfølgende nationaløkonomiske lærere ved intens læsning af fagets første begynderbog, mener at have afdækket.

Nutidens interesse for nationaløkonomiens historie har yderligere ført til en nedvurdering af *Wealth of Nations*. Et nøjere studium af en række økonomiske

skribenter forud for Adam Smith har ført flere forskere til at fastslå, at der er meget få eller ingen originale synspunkter i Smiths bog (Barber 1968, s. 51; Schumpeter 1967, s. 184).

4. I diskussionen om Adam Smiths pionerindsats har det på et tidligt tidspunkt og naturligvis navnlig fra fransk side været hævdet, at Smith i meget høj grad står i gæld til fysiokraterne. På den foran omtalte rejse til Frankrig har Smith haft mange kontakter med Quesnay og andre fysiokrater, og det har han utvivlsomt haft en hel del ud af. Hvis Quesnay ikke var død, da *Wealth of Nations* udkom, ville Smith have tilegnet ham bogen. Det er imidlertid godt gjort, at mange af de afgørende af Smiths synspunkter havde han fremlagt i forelæsninger i Glasgow forinden Frankrigsrejsen. Forelæsningerne, der blev holdt i begyndelsen af 1760erne kendes fra fundne studenternotater (Smith 1896; Scott 1935; Meek og Skinner 1973). Forelæsningerne er således også før James Steuart i 1767 udsendte *Inquiry into the Principles of Political Economy*. Denne bog dækker ligesom *Wealth of Nations* de områder, som efterhånden blev nationaløkonomiens traditionelle emner. Bogen har et merkantilistisk hovedsynspunkt og blev næsten glemt efter, at *Wealth of Nations* udkom. Mange år senere har man genopdaget Steuart og hævdet, at han var den virkelige grundlægger af den moderne nationaløkonomi (Hasbach 1891, s. 184 og 299). Smith havde læst Steuarts bog inden *Wealth of Nations* udkom og givet udtryk for, at alt hvad der var forkert i Steuarts fremstilling ville blive klarlagt, når hans bog udkom. En naturlig bemærkning, når Smith på det tidspunkt, hvor han læser Steuart, havde udarbejdet de grundlæggende træk i sin egen analyse. Smith nævner ikke Steuart i *Wealth of Nations*. Der er ingen rimelighed i – som det har været gjort – at tage det som udgangspunkt for, at Smith har lånt fra Steuart. Det er kun et udtryk for, at Smith var langt fremme med sit manuskript, da han læste Steuart, og at denne læsning ikke gav anledning til ændringer.

Når der kan trækkes paralleller mellem fremstillingen i de to bøger, hænger det sammen med, at begge forfattere har arbejdet med tidligere værker, hvor der er givet en fremstilling af økonomiske spørgsmål. Dette gælder således værker af Cantillon, Child, Davenant og Petty, som både Steuart og Smith henviser til. Smith har også en henvisning til Thomas Mun, der i *Englands Treasure by Foreign Trade* (1664) har grundtrækkene i den handelspolitik, som Steuart udviklede i sin bog, men han har ingen henvisning til Mun.

Nyere forskning har fremhævet, at den franske filosof Condillac (1715–1780) har haft en betydelig indflydelse på Adam Smith (Megill, 1975, s. 83), hvad man tidligere har anset for udelukket, fordi Condillacs økonomiske hovedværk – en ud-

bygning af fysiokraternes lære bl. a. med en nyttefilosofi – først kom 1776 (Gide og Rist 1923, s. 82).

Når det må anses for mest rimeligt at fastholde, at *Wealth of Nations* og ikke Steuarts bog er nationaløkonomiens pionerværk ligger det i, at Steuart har et kameralistisk grundsynspunkt. Det er for ham statens og regeringens økonomiske interesse, der er det afgørende. På langt sigt må arbejdslønnen derfor holdes på et minimum af hensyn til eksporten, og der må føres en befolkningspolitik i overensstemmelse hermed. Her foreslår Steuart, at der oprettes registre, hvor det fastlægges, hvormange børn forskellige grupper i samfundet bør have. De »over-tallige« skal samfundet tage sig af, og de skal sættes ind i erhverv, hvor lønnen skal konkurreres ned.

Smiths udgangspunkt er derimod et menneskesamfund, hvor de enkelte har lige ret til tilværelsen. Hans undersøgelse skal give grundlaget for en økonomisk politik, der giver forøget velstand til »the great body of the people« (Smith 1776 I, s. 3).

5. Cannan mener, at årsagen til, at *Wealth of Nations* ikke blev kaldt *Political Economy* var, at Steuarts bog, der var kommet fra samme forlag, havde brugt det dengang ikke almindeligt anvendte navn på faget nationaløkonomi. Denne opfattelse er der næppe nogen grund til at tilslutte sig. Titlen *Wealth of Nations* svarer i høj grad til bogens oplæg, og den røde tråd, der kan findes, trods mange brogede sidespring. Allerede i indledningen stilles de fattige jægersamfund overfor de civiliserede samfund, og velstandsforbedringen henføres til arbejdets forøgede produktivitet. Årsagen til denne forøgede produktivitet er arbejdsdelingen, og den behandles i bogens tre første kapitler. Denne fremstilling er på mange måder så klar og overbevisende, at den for en stor del er gengivet i nationaløkonomiske lærebøger op til vore dage. Arbejdsdelingen anser Smith også som en forudsætning for opfindelser, og han indbefatter således tekniske fremskridt blandt de faktorer, der er afgørende for en stadig forøgelse af velstanden i samfundet (Lowe 1954, s. 139).

Det berømte eksempel med en manufaktur, som fremstiller nitter til skibsbygning, som Smith havde oplevet i sin fødeby (Fay 1956, s. 43) er antagelig blevet valgt uden maskinanvendelse, fordi det skulle illustrere de rene virkninger af arbejdsdelingen.

Oprindelsen til arbejdsdelingen ligger efter Smith i den menneskelige natur. Alle mennesker har en tilbøjelighed til at ville bytte og for at udvikle dette samvirke må der appelleres til den enkeltes selvinteresse »It is not from the benevolence of the butcher, the brewer, or the baker, that we expect our dinner, but

from their regard to their own interest« (Smith 1776, I, s. 16). Det skal i denne forbindelse understreges, at de handlende personer, som Smith her præsenterer, er levende mennesker, han havde truffet omkring sig, ikke den abstrakte »economic man«, der kom til at spille en stor rolle i hans efterfølgeres økonomiske teori.

Den store vægt som Smith i *Wealth of Nations* lægger på egeninteressen har ført til, at Buckle (1821-62) og andre mente, at der var en forskel på Smiths udgangspunkt her og i hans moralfilosofiske hovedværk *Theory of Moral Sentiments* (1759). Efter Smiths brede menneskesyn er der næppe grund til at lægge vægt på denne forskel (Banke 1954, s. 3f, Megill 1975 s. 89).

En afgørende forudsætning for en videre udvikling af arbejdsdelingen og dermed velstanden, som det er sket i de civiliserede lande, er opsparing af en kapital, så arbejderne kan eksistere under den fortsatte produktion og fremskaffe de nødvendige råvarer og redskaber (Smith 1776 I, s. 258). Når disse betingelser er opfyldt er det afgørende for den fortsatte arbejdsdeling og velstandsudviklingen markedets udstrækning. Det er med hensyn til denne fremhævelse af markedets betydning, at man ofte har tillagt Smith en original indsats. Arbejdsdelingen som sådan har været beskrevet helt tilbage til Platon og af mange andre forfattere forud for Adam Smith. Selve betegnelsen arbejdsdeling var dog sjældent anvendt, men er f. eks. brugt af Mandeville (1670-1733).

Smiths fremstilling af arbejdsdelingens store betydning for samfundsproduktionens udvikling har han utvivlsvist fra sin lærer i moralfilosofi Hutcheson (1694-1747), men fremhævelse af markedets udstrækning er hans egen tilføjelse. I små landsbyer, siger Smith, må de enkelte udføre mange erhverv, og nogle erhvervsgrene kan kun udvikles i store byer. Den lettere transport til søs har haft stor betydning for udvikling af kystbyernes marked. Den grænse, som ligger i markedets udstrækning bliver således elastisk. Efter at arbejdsdelingen er udviklet mellem byerne og deres opland kan søtransport og handel føre til en videre deling i et større markedsområde.

Smiths fremstilling af arbejdsdelingen har i tidens løb været vurderet på forskellig måde. Allerede McCulloch kan ikke tilslutte sig Smiths forklaring på arbejdsdelingens oprindelse, og med den historiske skoles interesse for de primitive samfund har man fastslået, at der har været husøkonomi med arbejdsdeling uden bytte. I vor tid er Smiths fremstilling af markedets betydning bl. a. blevet kritiseret af Nurkse (1953, s. 18). Han mener, at Smith gør for lidt ud af, at størrelsen af markedet også afhænger af arbejdsdelingen. I *Wealth of Nations* III. bog, hvor Smith giver forklaring på den varierende velstandsfremgang i forskellige lande får man imidlertid et sådant billede af den gensidige vekselvirkning mellem udviklingen af arbejdsdelingen og markederne. I denne bog har man også, hvad

Smiths analyse fører ham til m.h.t. generelle tendenser for vækst. Den naturlige trinfølge er udviklingen af landbrug, derefter manufaktur og sidst udenrigshandel (Smith 1776 I, s. 359). Carl Iversen har ret i, at Smith ikke har en egentlig vækstmodel (Iversen 1958, s. 161). Der er dog gjort forsøg på at fremstille en sådan grafisk (Thweall 1957, s. 227). Smith sigtede imidlertid slet ikke mod at få udformet teoretiske modeller. Han var yderst kritisk overfor generelle ideer, hvor man misbrugte sproget til at skabe så omfattende kategorier, at de ikke kunne eksistere i virkeligheden (Myers 1975, s. 290 ff). Når Smith ville illustrere en sammenhæng anvendte han et empirisk grundlag. Han brugte virkelige samfund, der var fastlagt tids- og stedsmæssigt. Det betød ofte, at institutionerne i disse samfund var forskellige, og derved kunne give et varierende billede af de fremdragne tendensers gennemslagskraft. Væksttendenserne kunne efter Smith tænkes at føre til, at et lands samlede nationalproduktion nåede et maksimum med lave lønninger og lave profitter, men han tvivlede på, at noget land havde nået dette stadium. Når Kina længe havde været stationært (Smith 1776 I, s. 96) var det navnlig på grund af landets institutioner, som gav monopolkapitalen mulighed for at hæve høje renter. Anderledes var det i Holland, hvor udenrigshandelen gav en fortsat vækst med lav profit og høj arbejds løn.

Uanset Smiths modvilje mod for generelle teorier har Lowe (1954, s. 122 ff) alligevel ment at kunne fremdrage en vækstmodel fra *Wealth of Nations*. Han fremhæver i denne forbindelse den teknologiske faktor som den afgørende bag Smiths optimistiske konklusioner med hensyn til arbejdsdelingens automatiske og harmoniske udvikling af velstanden. Lowe anser modellen for urealistisk, hvad han indrømmer, man let kan konstatere på baggrund af de fuldt udviklede industrielle systemer, vi kender i dag.

I forbindelse med arbejdsdelingen, som den er fremstillet i I. bog af *Wealth of Nations* har Smith også en fremstilling af arbejdsdelingens betydning for det enkelte menneskes udvikling. Opdelingen af arbejdsprocessen med en overskuelig arbejdsindsats for den enkelte gør ham mere effektiv og kan også føre til opfindelser, medens landarbejderen

who is obliged to change his work and his tools every half hour, and to apply his hand in twenty different ways almost every day of his life; renders him almost always slothful and lazy, and incapable of any vigorous application even on the most pressing occasions. [Smith 1776 I, s. 10].

Helt i modsætning hertil er Smiths skildring af arbejdsdelingens skadelige indflydelse på fabriksarbejderen i V. bog:

The man whose whole life is spent in performing a few simple operations, of which the effects too are, perhaps, always the same, or very nearly the same, has no occasion to exert his understanding, or to exercise his invention in finding out expedients for removing difficulties which never occur. He naturally loses, therefore, the habit of such exertion, and generally becomes as stupid and ignorant as it is possible for a human creature to become [Smith 1776 II, s. 267].

Denne virkning af arbejdsdelingen får Smith til at gå ind for, at staten opbygger billige skoler for den almindelige befolkning. Her skulle man ved oplysning og opdragelse modvirke det sløvende ved arbejdet.

Smiths forskellige vurderinger af arbejdsdelingens virkninger har givet anledning til mange kommentarer i de senere år. Heilbroner (1973, s. 265) har fremhævet, at der heri lå et ubevidst forrædderi mod den liberalisme, Smith iøvrigt forfægtede. E. G. West, der lægger vægt på, at *Wealth of Nations* både er en økonomisk og sociologisk analyse, har forsøgt at give en forklaring på Smiths to forskellige vurderinger. Han mener, at Smith, der var meget optaget af kulturelle spørgsmål, har været interesseret i at få kontakt med almindelige mennesker i byerne herom, men ved forsøg herpå har mødt megen stupiditet. Det har fået ham til i sine sociologiske betragtninger at overdrive ulemperne ved fabriksystemet i en sådan grad, at fremstillingen er kommet i strid med hans objektive økonomiske analyse af arbejdsdelingen (West 1964, s. 23 ff). West har senere sammenlignet Smiths og Marx's forestillinger om arbejdsdelingens fremmedgørelse (West 1969 s. 11 ff). Denne sammenligning er uddybet af Lamb (1973, s. 275 ff). Han har iøvrigt en anden forklaring end West på Smiths forskellige synspunkter på arbejdsdelingens virkninger på menneskene. Han finder hos Smith to forskellige analysemetoder. Den ene fører til en abstrakt teori om kapitalismen, og den anden til en socialistisk kritik af det bestående samfund. Som socialistisk kritiker havde Smith allerede efter Lambs mening peget på alle de sider af fremmedgørelsesproblemet, som Marx giver udtryk for i sine ungdomsskrifter.

Som tidligere nævnt ræsonnerede Smith ikke ud fra abstrakte samfundsmødder. Han bygger på erfaringer og beretninger fra den brogede sociale virkelighed. For ham var der næppe tvivl om, at både arbejdsdelingens gunstige virkninger og sociale ulemper var realiteter, der gjorde sig gældende på forskellige udviklingstrin (jvnf. Rosenberg 1965, s. 136 ff). De gunstige samfundsmæssige virkninger af arbejdsdelingen gjorde det nødvendigt, at staten satte alvorligt ind med et uddannelsessystem for at afbøde arbejdsdelingens skadelige effekter.

At *Wealth of Nations* var et samfundskritisk værk kommer frem på mange måder også i redegørelsen for arbejdsdelingen. På baggrund af opdelingen af den

engelske befolkning i det 18. årh. i mange grupper og klasser er det næsten revolutionerende, at Smith kan konstatere:

The difference between the most dissimilar characters, between a philosopher and a common street porter, for example, seems to arise not so much from nature, as from habit, custom, and education. When they came into the world, and for the first six or eighth years of their existence, they were, perhaps, very much alike, and neither their parents nor playfellows could perceive any remarkable difference. [Smith 1776, I, s. 17].

Smith har været i tvivl m.h.t. ordet *perhaps*, der blev slettet i 2. og 3. udgave af bogen, men kommer igen i 4. udgave. Smiths tvivl har antagelig haft sammenhæng med nogle bemærkninger, der var i V. bog om menneskenes ulighed. Her anfører han fire forhold, som giver nogle mennesker en højere stilling i samfundet end det store flertal. Det første forhold, han fremhæver, er overlegenhed m.h.t. personlige kvalifikationer, der atter kan deles i fysisk og åndelig overlegenhed. Kun det sidste burde give en meget betydelig autoritet, men denne form for overlegenhed er ikke synlig, således at hverken barbariske eller civiliserede nationer har skabt nogen form for rangforordning på dette grundlag. Anderledes er det med de tre andre forhold alder, formue, fødsel, som er mere begribelige. En højere stilling på grund af fødsel hænger sammen med gammel rigdom (Smith 1776 II, s. 203 f). Det er rimeligt at forstå Smith således, at det kun er den åndelige overlegenhed, som iøvrigt i overensstemmelse med hans fremstilling i *Theory of Moral Sentiments* beror på »Wisdom, virtue, prudence, justice, fortitude and moderation of mind«, der er anerkendelsesværdig. Her er en undtagelse fra den oprindelige lighed mellem menneskene, men den er meget sjælden. Den store skare er ens udrustet og kun arbejdsdelingen stiller dem forskelligt i forhold til samfundet.

De konsekvenser som Smith drog af denne opfattelse var imidlertid ikke særlig revolutionære. Han ville afvikle de offentlige indgreb i samfundet, som hindrede den enkeltes frie udfoldelse. Det offentlige skulle indrette et uddannelsessystem for de fattige, og der skulle tages hensyn til de fattiges interesse ved den offentlige beskatning, men ejendomsretten har Smith ikke på nogen steder taget op til principiel kritisk diskussion.

6. Den analyse af prisdannelsen, som navnlig fremgår af *Wealth of Nations* I. bog kapitel 5–11 har i særlig grad været genstand for de efterfølgende økonomiske skribenters kritiske kommentarer, selv om kritikerne i mange tilfælde understregede den betydning Adam Smith havde haft for deres forståelse af de nationaløkonomiske problemer. Det sidste gælder således i høj grad for I. B. Say

(*Traité d'Economie Politique*, 1803) og I. M. Lauderdale (*Inquiry into the Nature and Origin of Public Wealth*, 1804). Efter at Ricardo i 1817 havde udsendt sit økonomiske hovedværk blev det noget anderledes. Han havde i højere grad sin egen opfattelse af nationaløkonomien, hvor de love, der regulerede fordelingen var det centrale. Uanset han også i indledningen til sit værk udtrykker beundring for Adam Smith, indgår der i hans fremstilling talrige stærkt kritiske bemærkninger om *Wealth of Nations*. De fleste økonomer har siden fulgt Ricardo og betragtet ham som den klassiske økonomis egentlige teoretiker, der har givet et logisk sammenhængende billede af nationaløkonomiens centrale problemer, medens Smiths fremstilling blev anset for uklar og fyldt med modsigelser.

Efter at grænsenytteteorien i løbet af 1870erne fandt megen udbredelse blev der yderligere rettet kraftige indvendinger mod Smiths begrænsede behandling af efterspørgselen. De subjektive sider af værdidannelsen kan allerede findes hos Aristoteles og på Smiths tid var der en række forfattere, som havde været inde på nyttebetragtninger. Det gjaldt også Hutcheson, så Smith skulle have haft de bedste muligheder for at udbygge sin analyse af efterspørgselen. Kritikken af denne side af Smiths prislære er i vor tid behandlet af Robertson og Taylor (1957, s. 181 ff), der finder det forklarligt, at Smith ikke gjorde mere ud af utilitybetragtninger, fordi det kun ville have ført til vage generalisationer. Smiths overfladiske behandling af markedsprisdannelsen og dens efterspørgsel og udbud hang endvidere efter deres opfattelse sammen med, at Smith navnlig interesserede sig for nationalindkomsten og dens fordeling. De understreger samtidig, at Smith ikke så bort fra subjektive forestillinger og henviser her til hans forklaring på arbejdsdelingens oprindelse, og at han i sin argumentation for arbejdsværdimålet (Smith 1776 I, s. 35) har realomkostningsbetragtninger af psykologisk karakter.

I de allerseneste år er der kommet flere nyvurderinger af Adam Smiths prislære. Kaushil (1973, s. 60 ff) har således fremhævet, at de tidligere misforståelser af Smith tager sit udgangspunkt i Ricardos fordrejede fremstilling af analysen i *Wealth of Nations*: »He (Ricardo) chided Smith for having inconsistently and unnecessarily shifted away from the labour-embodied as 'the only rule' in 'the early and rude state', i.e. the one-factor model, to the labour-commanded measure in the advanced state, i.e. the multifactor model« (Kaushil 1973, s. 69). Kaushil mener imidlertid ikke man kan læse Smith på anden måde, end at labour-commanded bruges som det bedste (stabile) værdimål og aldrig som årsagsforklaring på bytteværdien. I primitive samfund uden kapital og privatejet jord forklares bytteværdien ved den anvendte arbejdsmængde. Værdimål og værdiforklaring falder her sammen, men i de mere komplicerede samfund har Smith en omkostningsteori, hvor den naturlige pris, som markedsprisen svinger omkring, må dække

normalraterne for arbejds løn, profit og jordrente. Da normalraterne er bestemt uden for markederne, er der ingen huller i denne forklaring på vareprisdannelsen. Kaushil fremhæver endvidere, at Smith ved sin forklaring af varemarkedets relationer anfører vigtige momenter bag efterspørgselen, nemlig købernes relative rigdom og behovenes stabilitet, og for udbudet varernes holdbarhed og varighed. Kaushil lægger endelig vægt på, at Smith integrerer mikroprisdannelsen og på denne måde får linierne trukket op for sit fordelingsskema (Smith 1776 I, s. 54). Kaushils sammenfattende vurdering af Smiths prislære er meget positiv:

Adam Smiths value analysis, thus, is not only free from the confusion and inconsistency of which it has been charged by the majority verdict but also has a grandeur of coverage. Never before or after Adam Smith has value analyses in a single sweep performed so grand a feat. [Kaushil 1973, s. 68].

Kaushil begrænser hovedsagelig sine bemærkninger om *Wealth of Nations* analyse til de relative priser. Der kunne ellers være anledning til en nærmere analyse af Smiths værdimål labour-commanded, som ville være vanskeligt at arbejde med, hvis man ikke forudsatte konstant produktivitet, og det sidste ville stride mod den økonomiske dynamik, som der iøvrigt arbejdes med i hele *Wealth of Nations*. Der er heller ikke i Kaushils afhandling gået ind på Smiths kapitler om løn, profit og jordrente. Ricardo har ofret et særligt kritisk kapitel på Smiths jordrentefremstilling. Det er også tydeligt, at Smith (1776, I, s. 147) principielt fastslår, at renten er prisbestemt, men på samme sted siger, at der er nogen af jordens produkter, som altid kræver rente.

Hollander, der 1973 har udsendt en bog om *Wealth of Nations*, har belyst disse problemer. Han giver følgende sammenfatning af sin gennemgang af Smiths pris- og fordelingslære:

It is clear that Smiths observations relating to value and distribution constitute a more-or-less consistent whole. To summarize briefly, given labour market conditions the money or silver price of corn (governed by the principle of specie distribution) determines the money wage rate and thus labour costs throughout the economy and—taking for granted nominal profits—the silver price of all commodities produced without land. And given the conditions of scarcity and productivity relating to land, the same silver price of corn together with the money wage rate (and profit rate), will govern the rent per acre on corn land and thus the alternative cost that must be met by all other land-using products. [Hollander 1973, s. 179].

Smith giver således i sin fremstilling af prisdannelsen en forklaring på de absolutte priser. Sølvværdien behandles i en omfattende »digression« som er afslutningen på I. bog af *Wealth of Nations*.

Med hensyn til jordrenten, hvor Smith lader kornrenten indgå som en omkostning ligner de fleste af nutidens fremstillinger mere Smiths analyse end Ricardos differentialrenteteori. I Hollanders anførte sammenfatning er der set bort fra Smiths redegørelse for minerrenten, der også er blevet stærkt kritiseret af Ricardo. Smith forklarer her, at det er de bedst ydende kulminer, som fastlægger prisen på kullene, og dermed er afgørende for, i hvilket omfang, der ydes rente til de øvrige miner. Selv om Smith ikke siger det direkte, må denne fremstilling opfattes som et eksempel på prisdannelsen under begrænset konkurrence, og datidens meget uensartede transportvilkår gør det sandsynligt, at der her er tale om et realistisk billede.

Hollanders sammenfatning regner med, at lønnen er bestemt af leveomkostningerne. I de mere civiliserede lande, hvor velstanden var stigende, regnede Smith med, at arbejdslønnen lå højere end dette minimum, og det anså Smith for en fordel (1776 I, s. 80). Afgørende for denne udvikling af arbejdslønnen er opsamling af fonde, der kan finansiere produktionen. Smith har her begyndelsen til den lønfondsteori, som kom til at spille en stor rolle for den klassiske nationaløkonomi indtil den med midten af det 19. årh. blev opgivet af Mill. Ved Smiths redegørelse for finansieringskravet ved udviklingen af produktionen var hans baggrund erfaringerne fra de to store erhvervsgrøner landbruget og uldvareproduktionen, som var dominerende i datidens England. I begge tilfælde var det en sæsonpræget successiv trinproduktion, som forudsatte lagre af råprodukter og levnedsmidler til arbejderne. Udvidelse af produktionen krævede forøgelse af disse lagre.

Også for arbejdsmarkedet redegør Smith for de institutionelle og faktiske begrænsninger i konkurrencen. Ved den konkrete fastsættelse af arbejdslønnen vil både arbejdere og arbejdsgivere være tilbøjelige til at organisere sig. Sammenlutningen vil være lettest for de færre arbejdsgivere, og her er det ikke forbudt ved lov, som det er for arbejderne. Stiltiende sikrer arbejdsgiverne sig i hvert tilfælde, at de ikke betaler mere end den gældende naturlige rate, og der er tilfælde, hvor de ved aftaler sænker lønnen herunder (Smith 1776 I, s. 68 f.).

Smith har mange observationer, der viser betydelige forskelle i arbejdslønnen. Disse lønforskelle bliver gjort til genstand for en indgående behandling. En fremstilling, der i vore dage er betegnet som den bedste analyse af dette emne, der nogensinde er gennemført (Nully 1973, s. 357).

Hollanders sammenfatning regner med en fastlagt profitrater. Smith mener, at profitraten vil falde med forøget velstand (1776 I, s. 89 f.), men at den kan være meget forskellig, og det kan være svært at fastlægge den naturlige rate. Raten må kunne dække den almindelige lånerente, give et vederlag for risiko og i

visse tilfælde – som for apotekeren, der er den fattige mands læge – et vederlag for en særlig arbejdsindsats. Af hensyn til menneskenes tilbøjelighed for spil mener Smith, at risikoen undervurderes. For lånerenten er det afgørende udviklingen i opsparingen. Ud fra jordpriserne kan man få et indtryk af den ordinære lånerente. Kapitalisationsfaktoren i England er 30, og i Frankrig 20 (Smith 1776 I, s. 339). I det rige Holland er lånerenten lavere end i England. Smith går imod forbud mod renter af lån. Han mener, at sådanne forbud har forøget urimelig renteberegning. »But as something can everywhere be made by the use of money, something ought every-where to be paid for the use of it« (Smith 1776 I, s. 338). Smith vender sig derimod ikke mod en maksimal lovlig rente, men den skulle sættes lidt over markedsrenten. På dette punkt mødte han tidligt kritik af Jeremy Bentham i *Defence of Usury*, der kom 1788, men Bentham ydede samtidig Smith meget virak, idet det i et brev til Smith, som var indføjet i bogen, bl. a. hed: »I owed you every thing, should it be my fortune to gain an advantage over you, it must be with weapons, which you have taught me to wield –« (Bentham 1788, s. 169). Når Smith ikke gik imod ågerlovgivningen, var det, fordi han frygtede, at en for stor del af kapitalen under helt frie renteforhold ville gå til projektmageres fejlinvesteringer.

Hollander (1973, s. 168 f) mener ikke Smith anså rentens højde for at være af betydning for opsparingen, eller at han havde nogen form for abstinensbetragtninger og ikke anså renten for en samfundsnødvendig ydelse. Det fremgår imidlertid klart af det foran anførte, at Smith betragtede rentebetalingen som rimelig.

7. Den rolle kapitalen spiller for den økonomiske udvikling bliver uddybet i II. bog af *Wealth of Nations*, der handler om »The Nature, Accumulation, and Employment of Stock« (1776 I, s. 258). Også her belyses sammenhængen med en række eksempler fra den økonomiske historie og samtid. Der er navnlig her tre spørgsmål, som har været genstand for varierende fortolkninger og kritik. Det drejer sig om Smiths forhold til Humes kvantitetsteori, hans sondring mellem produktivt og uproduktivt arbejde og hans opfattelse af prioriteringen af kapitalinvesteringer først i landbrug, herefter industri og endelig udenrigshandel.

McCulloch anser Smiths redegørelse for pengenes værdi for at være så uklar, at han i sin udgave af *Wealth of Nations* tilføjer en omfattende note om penge (McCulloch 1828, s. 480). Der har også i nutiden hersket tvivl om, hvorvidt Smith accepterede kvantitetsteorien, men for Hollander (1973, s. 205) er der ingen tvivl om, at Smith fulgte Hume i hovedsagen. Der var dog afvigelser i Smith og Humes opfattelse af udviklingen af en økonomi i fremgang. Hume fore-

stillede sig en forøget pengemængde og stigende priser, medens Smith ikke regnede med stigende priser i et land med økonomisk fremgang. Smith er imidlertid ikke særlig klar på dette område. Han imødegår således Humes forklaringer om, at prisstigningerne i Skotland i 1751 og 1752 var forårsaget af en forøgelse af papirpengene. Kun hvis der havde været restriktioner m.h.t. sedlernes indløselighed, ville Smith have tilsluttet sig Hume (1776 I, s. 308). Få sider længere henne (1776 I, s. 336) slås det direkte fast, at en forøgelse af sølvmængden vil forringe sølvpengenes værdi. Andre steder får man indtryk af, at Smith er tilhænger af den såkaldte »banking«teori. Det gælder skildringen af omsætningsmidlerne som det store cirkulationshjul, der ikke har noget med indkomstdannelsen at gøre (1776 I, s. 272 f.) og hans forklaring om, at pengene er den vare, som lettest tilpasser sig den effektive efterspørgsel efter dem (1776 I, s. 402). Den sidste forklaring skal man dog være opmærksom på fremsættes i forbindelse med en kritik af Spaniens og Portugals merkantilistiske forbud mod metaleksport. M.h.t. Smiths redegørelse for pengeværdien gælder det i særlig grad som fremhævet af Petrella (1968 s. 365 ff), at man skal være opmærksom på *Wealth of Nations* polemiske karakter i forhold til merkantilisterne. Smith ville vise, at penge ikke havde den betydning merkantilisterne havde tillagt dem. Han ville gå bag om pengesløret og klarlægge den realøkonomiske sammenhæng. En uforbeholden tilslutning til Humes kvantitetsteori og dermed pengemetallets bevægelse mellem landene, ville have betydet en indrømmelse til merkantilisterne.

Wealth of Nations anser kun den arbejdskraft som produktiv, som medvirker i den egentlige vareproduktion. Det betyder, at en lang række erhverv, som Smith erkender som nyttige og vigtige: Administration, sagførere, præster, læger (Smith 1776, I, s. 314) hører til den uproduktive kategori ligesom datidens mange tjenestefolk i husholdningerne. De sidste anså Smith som helt overflødige. Kunne de overføres til den produktive sektor ville samfundsproduktionen blive forøget under forudsætning af, at besparelsen for husholdningerne blev opsparet. Både McCulloch og Say går på dette område imod Smith og følges senere op af Stuart Mill (1848, s. 44 ff). Mill anser det for mere frugtbart at lægge vægt på en sondring mellem produktivt konsum og uproduktivt konsum. Han fastslår samtidig, at der ikke er grund til at klage over, at en stor del af et lands indtjening går til uproduktivt forbrug d.v.s. underholdning og fornøjelser, men at nydelsen heraf er ulige fordelt.

Smiths stærke kritik af de mange husmedhjælpere hang sammen med, at denne arbejds- og opsparingsreserve kunne forbedre den brede befolknings kår, og det burde de velbjærgede med tjenerskabet kunne indse. Af betydning for Smiths sondring har det iøvrigt været, at han ikke kunne indpasse tjenesteydelser

i sine makroøkonomiske betragtninger. Det sidste er vel baggrunden for, at Smith på dette område blev fulgt af Marx og mange af hans elever.

Smiths teori om kapitalinvesteringers prioritering blev allerede kritiseret af Ricardo (1817, s. 236) og Mc Culloch (1828, s. 164 f). Det var især Smiths bemærkninger om investeringer i handelen, de gik imod. Det er også et af de områder, hvor nutidens velvillige fortolkere siger fra (Hollander 1973, s. 304). Smith er utvivlsomt også her ude i et politisk ærinde. Prioriteringsrækkefølgen: Landbrug, industri, udenrigsomsætning er den, som Smith mener naturligt vil udvikle sig uden offentlige indgreb. Som foran omtalt er spørgsmålet belyst i III. bog af *Wealth of Nations*. Beskrivelsen her af den økonomiske udvikling fra Romertiden godtgør egentlig ikke prioriteringen, men viser bl.a. feudalsystemets og tiendens hæmning af udviklingen i landbruget. Hvis menneskene havde fulgt »the natural inclination« (Smith 1778 I, s. 356) ville landbruget være udviklet inden byerne opstod. Det er de forskellige produkters placering i behovsskalaen, der er afgørende for Smiths opstilling af rækkefølgen: Landbrug, industri, udenrigsomsætning. I nutidens diskussion om investeringer i u-landene har der været fremført lignende synspunkter.

8. Smiths politiske ærinde kommer direkte frem i *Wealth of Nations* IV. bog. Her findes den omfattende kritik af den merkantilistiske politik. Der er også nogle kritiske bemærkninger overfor »landbrugssystemet« (fysiokraterne), navnlig at deres begrænsning af det produktive arbejde til landbruget er for snævert. Arbejderne i håndværk, manufaktur og handel frembringer også salgbare varer (Smith 1776 II, s. 173).

Smiths kritik af merkantilisterne blev i det 19. årh. i vidt omfang accepteret. I vore dage har flere økonomer fremhævet, at den var alt for ensidig. Johan Vogt har således gjort opmærksom på, at den skematiske forestilling om det merkantilistiske system, som Smith gik ud fra, betragter den merkantilistiske tidsalders skribenter som toldsystemets ideologer, medens forfattere som Mun, Petty, Boisguillebert og Vauban i virkeligheden var deres tids liberalister og bekæmpede resterne af den feudale samfundsorden (Vogt 1933 I s. 3 og 20).

Efter Smith betragtede merkantilisterne mængden af ædle metaller som udtryk for et lands velstand, men en sådan opfattelse fandtes ikke hos flertallet af de merkantilistiske forfattere (Gelting 1945, s. 3). På linie med Vogt har historikeren Lipson fremhævet, at Smith havde overset en række synspunkter i den merkantilistiske litteratur, der var her forfattere som anbefalede, at handelen blev fritaget fra direkte forbud og indrømmede den gensidige fordel, som international handel kunne medføre (Lipson 1954 III, s. 1 ff).

Havde Smith i IV. bog været mindre polemisk, kunne han som baggrund for sin kritik af merkantilisterne have henvist til den forskel, der var mellem merkantilisterne og hans egen målsætning for det økonomiske liv. For merkantilisterne drejede det sig om statens interesse, medens det for Smith var et menneskesamfunds velfærd, som var det centrale. Udviklingen i den brede befolknings levevilkår angav om der var fremgang eller ikke. Denne holdning hang utvivlsomt sammen med, at Smith opfattede nationaløkonomien som udviklet fra moralfilosofien, medens merkantilisterne havde brudt den sammenhæng, der i middelalderen havde været mellem etiske og økonomiske betragtninger. Heckscher (1931, s. 256) har fremhævet, at merkantilisterne var uden moral i dobbelt betydning – både m.h.t. mål og middel. Stuarts befolkningspolitiske forslag er et slående eksempel herpå. Smith viser flere steder, f. eks. hans skildring af arbejdsmarkedets problemer, at det er væsentligt at fastholde, at mennesket ikke blot er et middel i det økonomiske samvirke, men at det er menneskets velfærd, der er målet for samvirket.

Smiths langtids-argument for frihandel – udvidelse af markederne med forøgede vækstbetingelser for erhvervene – har i sine hovedtræk stået uanfægtet gennem 200 år. Ricardo gav den teoretiske argumentation for frihandel en seriøs uddybning med læren om de komparative fordele. Det var navnlig på denne baggrund, at Stuart Mill kunne fastslå, at fordelene ved international handel er en mere effektiv udnyttelse af verdens produktive kræfter (Mill 1848, s. 578). I vore dage har den klassiske teori som bekendt fået et vigtigt supplement med Ohlins lære om den internationale handels tendenser til udligning af produktionsfaktorenes priser. Det kan i denne forbindelse nævnes, at *Wealth of Nations* på forskellig måde belyser virkningerne af en forøget udenrigshandel på produktionsfaktorenes situation, og at det derfor understreges, at handelens frigørelse må ske gradvis og med passende varsel (Smith 1776 I, s. 436).

Adam Smith havde også en mere korttidspræget argumentation for frihandel: Den såkaldte »vent for surplus«-betragtning. Smith fremhæver her betydningen for afsætningen til udlandet for en særlig industribranche, der har en overskudsproduktion i forhold til den hjemlige efterspørgsel. Stod denne mulighed ikke åben, ville arbejdskraften ikke kunne holdes beskæftiget (Smith 1776 I, s. 352). En række liberale økonomer har stemplet denne betragtning som et tilbagefald til merkantilistiske synspunkter. Cannan rejser i en note til forklaringen spørgsmålet om, hvorfor arbejdskraften ikke under frie erhvervsvilkår bliver overført til en vareproduktion, der er behov for. En sådan mulighed regner Smith også med i sin øvrige argumentation for forøgelse af den fri omsætning med udlandet, men her er det tydeligt, at han anser det for en tidkrævende proces. I forbindelse med

erfaringer fra u-landene er »vent for surplus«-betragtningen i vor tid vurderet noget anderledes (Hollander 1973, s. 270). I tyndt befolkede u-lande med manglende udvikling af prismekanismen, kan der fremkomme en overskudskapacitet i særlige brancher, hvor eksportmuligheden er en afgørende løsning.

9. V. bog af *Wealth of Nations* er meget omfattende og handler om de offentlige udgifter og skatterne. Smiths fremstilling af forskellige arter af skatter og deres virkninger er indgået i den specielle finanslære lige og til vore dage (Jæger 1930, s. 296 ff).

Derimod har man interesseret sig mindre for Smiths redegørelse for de offentlige opgaver. Det er en af forklaringerne på, at Smith fejlagtig er tillagt faderskabet til natvægterstaten. Staten skulle nok efter Smiths opfattelse holde sig fra at blande sig i erhvervslivets udvikling, men der var et forbehold. Væsentligere hensyn end de økonomiske kunne medføre undtagelser. Et eksempel på sådanne hensyn er styrkelsen af forsvaret. Derfor mente Smith, at Navigationsakten skulle opretholdes.

Smith regnede iøvrigt ikke med, at en afvikling af den merkantilistiske politik gav staten færre opgaver end på hans tid. Hans forslag om statens forøgede aktivitet på uddannelsesområdet har tidligere været omtalt. I den udvidede undervisning for de almindelige mennesker skulle der bl. a. lægges vægt på geometri og mekanik for at give basis for forskellige beskæftigelsesmuligheder i erhvervslivet. Smith mente også, at udgiften til forsvaret ville vokse med stigende civilisation (Smith II, s. 201). Sikring af domstolenes uafhængighed kunne også betyde højere udgifter. Vej- og kanalvæsenet skulle det offentlige også tage sig af, men det skulle hvile i sig selv ved særlige afgifter på udnyttelse af trafikvejene. Gaders vedligeholdelse og belysning skulle klares af en lokal administration.

Smith behandler ikke fattiglovgivningen ved gennemgangen af statens opgaver. Det hænger utvivlsomt sammen med, at det efter Elizabeths fattiglov var bestemt som en forpligtelse for sognene at sørge for de fattige og inddække udgifterne ved lokale bidrag. Denne lovgivning er omtalt hos Smith i forbindelse med hans fremstilling af bevægeligheden på arbejdsmarkedet (Smith 1776 I, s. 137) og her fremsætter han en meget skarp kritik af de bestemmelser, der begrænser den fattige befolknings muligheder for at skifte bopæl under hensyn til reglerne om forsørgelsesret.

10. Der er ikke i det foregående gået ind på Karl Marx's vurdering af *Wealths of Nations*. Der er talrige henvisninger til Smiths hovedværk i alle *Kapitalens* tre bind. Herudover er der i II. og III. bind samt i *Theorien über den Mehrwert* en indgående kritisk gennemgang af Smiths værdilære.

De fleste af Marxs henvisninger til Smith indeholder en kritisk snert. Det gælder dog i mindre grad hans referat af Smiths forskelligartede behandling af arbejdsdelingens virkninger (Marx 1867, s. 383). Her er det navnlig Smiths franske oversætter Garnier, der hånes, fordi han i en kommentar er gået imod Smiths forslag om folkeoplysning til modvirkning af arbejdsdelingens skadelige virkninger. Marx læste oprindelig Smith i Garniers franske oversættelse, men mente iøvrigt ikke, at Garnier havde forstået Smith. Da Marx havde lært engelsk brugte han andre udgaver af *Wealth of Nations*. Marx mente, at Smith havde bemærkningerne om arbejdsdelingens skadelige virkninger fra A. Ferguson, som han betegner som Smiths lærer. Det sidste er i hvert tilfælde forkert. Ferguson er født i samme år som Smith og blev professor i Edinburgh i 1759, da Smith havde været professor i 8 år i Glasgow.

En anden misforståelse i Marx's vurdering af Smith er, at han karakteriserer Smith som en præstefjende. Det sker i forbindelse med Marx's behandling af Malthus og en række andre gejstlige skribenter, hvor Marx giver udtryk for sit eget præstehad. Marx nævner her den voldsomme gejstlige reaktion på det forord Adam Smith skrev til David Humes posthumt udgivne selvbiografi og nævner samtidig, at en præst havde påstået, at Smith af ren ondskabsfuldhed havde opfundet kategorien »uproduktive arbejdere« for at kunne placere præsterne som sådanne (Marx 1867, s. 645 f). Imidlertid havde Smith også venner blandt teologerne, og hans anerkendelse af den skotske kirke i V. bog af *Wealth of Nations* viser ikke noget almindeligt fjendskab til det protestantiske præsteskab.

Nogle henvisninger hos Marx til Smith har en positiv tilføjelse. Det drejer sig i reglen om Smiths iagttagelser af den økonomiske udvikling. Der er også et teoretisk område, hvor Marx giver fuld tilslutning til Smith. Det er m.h.t. jordrenten. Marx mener også, at kornrenten er omkostning for anden landbrugsvirksomhed. I denne forbindelse findes også en note, hvor han stempler Ricardos kritik af Smith som overfladisk (Marx 1894, s. 628 og 78 ff).

Marx's afgørende opgør med Smith drejer sig om værdiloven. Han har læst Smith sådan, at Smith giver udtryk for værdien ved »labour command«, og dog regner med, at værdien er skabt af det anvendte arbejde. I forhold til fysiokraterne anser han Smiths værdiforklaringer som et betydeligt fremskridt, og mener, at Smith har været nær ved at finde den rigtige løsning, idet han angiver profit, jordrente og kapitalrente som fradrag i arbejdsproduktet, og således kun mangler navnet for at have fat på merværdien. Helt i modsætning hertil er det efter Marx's mening, at Smith viderefører sin værdilære således, at det i udviklede samfund bliver produktionsomkostningerne bestående af løn, profit og rente, der er bestemmende for værdien og samtidig påstår, at nationalindkomsten kan op-

deles i disse tre grupper, og dermed gør arbejde, kapital og jord til indkomstkilder. Hans sammenfattende vurdering af Smiths værdilære slutter derfor på følgende måde:

Die Widersprüche A. Smiths haben das Bedeutende, dass sie Probleme enthalten, die er zwar nicht löst, aber dadurch ausspricht, dass er sich widerspricht. Sein richtiger Instinkt in dieser Beziehung dadurch am besten bewiesen, dass seine Nachfolger gegeneinander bald die eine bald die andere Seite aufnehmen. [Marx 1905, s. 121].

Andet steds giver Marx udtryk for, at hele den klassiske skole i hovedtræk fulgte Adam Smith i tredelingen af værdien og indkomsterne (Marx 1894, s. 838). Smith står herved som skaberen af, hvad Marx kalder den trinitariske formel, og som han mener er mystifikationen i den kapitalistiske produktionsmåde, og økonomerne har hermed frembragt:

– die verzauberte, verkehrte und auf den Kopf gestellte Welt, wo Monsieur le Capital und Madame la Terra als soziale Charaktere und zugleich unmittelbar als blosse Dinge ihren Spuk treiben . . .

For den, der læser *Wealth of Nations* uden at anse Marx's værdilov for den sociale værdilov fremfor alt andet og uden på anden måde at være forvirret af den Hegelske filosofi, vil det være klart, at Smith var kritisk overfor jordrenten og visse profitindtægter, og at han aldrig glemte menneskene, når han redegjorde for den økonomiske sammenhæng. En læser, der i hovedtrækkene som Smith anser David Humes filosofi som acceptabel, vil også finde, at Smith på baggrund af den virkelighed, han oplevede, har givet et begribeligt og langtfra mystisk billede af den økonomiske sammenhæng. Det var Smiths opfattelse, at en ændring af den økonomiske politik, så hindringer for arbejdsdelingens udvikling og udbredelse blev fjernet, ville medføre forbedringer af den brede befolknings situation og en reduktion af profitindtægterne. Han fandt det ikke urimeligt, at driftsherrerne skulle betale rente af den kapital, de lånte til investeringerne. Både hensigtsmæssige investeringsordninger og den private ejendomsret var efter hans opfattelse af betydning for udviklingen af velstanden.

Adam Smith havde imidlertid næppe forestillet sig, at hans lære om den økonomiske sammenhæng kunne tjene til for de følgende generationer at retfærdiggøre mange af de nye industrilederes hæmningsløse udnyttelse af den menneskelige arbejdskraft. Tilstande som Marx skildrede som baggrund for hans kritik af den politiske økonomi.

Smith havde endvidere regnet med, at der ved en gradvis indførelse af økonomisk frihed kunne ske en harmonisk udvikling uden arbejdsløshed. Langt flere

end Marx's socialistiske meningsfæller har her givet Marx ret i, at det industrielle konkurrencesamfund i sig selv indebar momenter, som kunne føre til kriser og svingninger i det økonomiske liv, der bl. a. medførte arbejdsløshed.

Litteratur

- BANKE, NIELS. 1954. Ved Adam Smiths grav. *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 92:1-18.
- BARBER, WILLIAM J. 1968. *A history of economic thought*. New York.
- BENTHAM, JEREMY. 1788. *Defence of usury*. Dublin.
- BOSERUP, MOGENS. 1968. *Deres egne ord*. Bd. I. København.
- FAY, C. R. 1956. *Adam Smith and the Scotland of his day*. Cambridge.
- GELTING, JØRGEN. 1945. Gammel og ny merkantilisme. I *Vor Tids Nationaløkonomi*. København.
- GIDE, CH. OG CH. RIST. 1923. *Geschichte der volkswirtschaftlichen Lehrmeinungen*. Jena.
- HASBACH, W. 1891. *Untersuchungen über Adam Smith und die Entwicklung der Politischen Ökonomie*. Leipzig.
- HECKSCHER, ELI. 1931. *Merkantilismen*. Stockholm.
- HOLLANDER, SAMUEL. 1973. *The economics of Adam Smith*. London.
- IVERSEN, CARL. 1958. Vækstmodeller hos klassikere. I *Festskrift til Frederik Zeuthen*, pp 154-176. København.
- JÆGER, OSKAR. 1930. *Finanslære*. Oslo.
- KAUSHIL, S. 1973. The case of Adam Smith's value analysis. *Oxford Economic Papers* 25:60-71.
- LAMB, ROBERT. 1973. Adam Smith's concept of alienation. *Oxford Economic Papers*. 25:275-185.
- LIPSON, E. 1954. *The economic history of England*. Bd. I-III. London 1949-54.
- LOWE, ADOLPH. 1954. The classical theory of economic growth. *Social Research*: 127-153.
- MARX, KARL. 1867. *Das Kapital*. Bd. I. Marx Engels Werke. Berlin 1971.
- MARX, KARL. 1885. *Das Kapital*. Bd. II. M.E. W. Berlin 1969.
- MARX, KARL. 1894. *Das Kapital*. Bd. III. M. E.W. Berlin 1970.
- MARX, KARL. 1905. *Theorien über den Mehrwert*. M.E.W. Berlin 1965.
- MCCULLOCH, J. R. 1828. *Adam Smith's Wealth of Nations*. Edinburgh 1863.
- MEEK, RONALD L. OG ANDREW S. SKINNER. 1973. The development of Adam Smith's ideas on the division of labour. *Economic Journal*. 83:1094ff.
- MEGILL, A. D. 1975. Theory and experience in Adam Smith. *Journal of the History of Ideas* 36:83-93.
- MILL, J. STUART. 1848. *Principles of political economy*. London 1926.
- MYERS, M. L. 1975. Adam Smith as critic of ideas. *Journal of the History of Ideas*. 36: 281-194.
- MYINT, H. 1958. The classical theory of international trade and the underdeveloped countries. *Economic Journal* 68:317ff.
- NIELSEN, AXEL. 1912. *Forholdet mellem nationaløkonomiens teori og politik*. København.

end Marx's socialistiske meningsfæller har her givet Marx ret i, at det industrielle konkurrencesamfund i sig selv indebar momenter, som kunne føre til kriser og svingninger i det økonomiske liv, der bl. a. medførte arbejdsløshed.

Litteratur

- BANKE, NIELS. 1954. Ved Adam Smiths grav. *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 92:1-18.
- BARBER, WILLIAM J. 1968. *A history of economic thought*. New York.
- BENTHAM, JEREMY. 1788. *Defence of usury*. Dublin.
- BOSERUP, MOGENS. 1968. *Deres egne ord*. Bd. I. København.
- FAY, C. R. 1956. *Adam Smith and the Scotland of his day*. Cambridge.
- GELTING, JØRGEN. 1945. Gammel og ny merkantilisme. I *Vor Tids Nationaløkonomi*. København.
- GIDE, CH. OG CH. RIST. 1923. *Geschichte der volkswirtschaftlichen Lehrmeinungen*. Jena.
- HASBACH, W. 1891. *Untersuchungen über Adam Smith und die Entwicklung der Politischen Ökonomie*. Leipzig.
- HECKSCHER, ELI. 1931. *Merkantilismen*. Stockholm.
- HOLLANDER, SAMUEL. 1973. *The economics of Adam Smith*. London.
- IVERSEN, CARL. 1958. Vækstmodeller hos klassikere. I *Festskrift til Frederik Zeuthen*, pp 154-176. København.
- JÆGER, OSKAR. 1930. *Finanslære*. Oslo.
- KAUSHIL, S. 1973. The case of Adam Smith's value analysis. *Oxford Economic Papers* 25:60-71.
- LAMB, ROBERT. 1973. Adam Smith's concept of alienation. *Oxford Economic Papers* 25:275-185.
- LIPSON, E. 1954. *The economic history of England*. Bd. I-III. London 1949-54.
- LOWE, ADOLPH. 1954. The classical theory of economic growth. *Social Research*: 127-153.
- MARX, KARL. 1867. *Das Kapital*. Bd. I. Marx Engels Werke. Berlin 1971.
- MARX, KARL. 1885. *Das Kapital*. Bd. II. M.E. W. Berlin 1969.
- MARX, KARL. 1894. *Das Kapital*. Bd. III. M. E.W. Berlin 1970.
- MARX, KARL. 1905. *Theorien über den Mehrwert*. M.E.W. Berlin 1965.
- MCCULLOCH, J. R. 1828. *Adam Smith's Wealth of Nations*. Edinburgh 1863.
- MEEK, RONALD L. OG ANDREW S. SKINNER. 1973. The development of Adam Smith's ideas on the division of labour. *Economic Journal* 83:1094ff.
- MEGILL, A. D. 1975. Theory and experience in Adam Smith. *Journal of the History of Ideas* 36:83-93.
- MILL, J. STUART. 1848. *Principles of political economy*. London 1926.
- MYERS, M. L. 1975. Adam Smith as critic of ideas. *Journal of the History of Ideas* 36: 281-194.
- MYINT, H. 1958. The classical theory of international trade and the underdeveloped countries. *Economic Journal* 68:317ff.
- NIELSEN, AXEL. 1912. *Forholdet mellem nationaløkonomiens teori og politik*. København.

- NULTY, PAUL I. MC. 1973. Adam Smiths concept of labor. *Journal of the History of Ideas* 34:345-366.
- NURKSE, RAGNAR. 1953. *Problems of capital formation in underdeveloped countries*. Oxford.
- PETRELLA, FRANK. 1968. Adam Smiths rejection of Humes price-specie-flow mechanism. *The Southern Economic Journal* 34:365-473.
- RAE, JOHN. 1895. *Life of Adam Smith*. London.
- RICARDO, DAVID. 1817. *Principles of political economy and taxation*. London 1926.
- ROBERTSON, H. M. og W. L. TAYLOR. 1957. Adam Smiths approach to the theory of value. *Economic Journal* 67:181-198.
- ROSENBERG, N. 1960. Some institutional aspects of the *Wealth of Nations*. *Journal of Political Economy* 68:557ff.
- ROSENBERG, N. 1965. Adam Smith on the division of labour. Two views or one. *Economica*, New Series 32:127-136.
- SCHUMPETER, JOSEPH. 1967. *History of economic analysis*. London.
- SCOTT, W. R. 1935. The manuscript of an early draft of the *Wealth of Nations*. *Economic Journal* 1935:427 ff.
- SEN, S. R. 1957. *The economies of Sir James Steuart*. London.
- SMITH, ADAM. 1776. *The wealth of nations*. Bd. I-II. Udgivet af E. Cannan. London 1950.
- SMITH, ADAM. 1896. *Lectures on justice, police, revenue and arms*. Udgivet af E. Cannan. London 1896.
- STEUART, JAMES. 1767. *Principles of political economy*. London 1796.
- TWEALL, W. O. 1957. A diagrammatic presentation of Adam Smiths growth model. *Social Research* 227-230.
- VOGT, JOHAN. 1933. Den økonomiske tenknings historie. Duplikerede noter. Bd. I-II. Oslo 1933-34.
- WEST, E. G. 1964. Adam Smiths two views on the division of labour. *Economica* 31:23-32. London 1964.
- WEST, E. G. 1969. The political economy of alienation. Karl Marx and Adam Smith. *Oxford Economic Papers* 21:1-23.
- WEST, E. G. 1975. Adam Smith and alienation: A rejoinder. *Oxford Economic Papers* 27:295-301.